

Dr. Öğr. Üyesi
Elçin NECİYEV

Muş Alparslan Üniversitesi, Fen
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
e.neciyev@alparslan.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5245-4368>

Doktora Öğrencisi
Teymur GASIMLI

İstanbul Üniversitesi, siyaset Bilimi ve
uluslararası ilişkiler Bölümü
teymur1911@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1077-6534>

Eser Geçmişi / Article Past:

Başvuruda bulundu.
Applied
11/06/2020

Kabul edildi.
Accepted
18/06/2020

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.751259>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Rusya'nın Körfez Ülkelerinde Ekonomik ve Stratejik Çıkarları *Economic and Strategic Interests of Russia in the Gulf Countries*

Öz

Orta Doğu'daki kasvetli olaylar, dünyanın güçlü devletlerini (ABD, Rusya, İngiltere, Fransa) politikalarını yeniden elden geçirmeye itti. Bazen taraflardan birini veya diğerini desteklediler. Bilhassa ABD için çok zor bir durumdu. Bir tarafta NATO müttefiki Türkiye, diğer tarafta Esad'e, aynı zamanda Türkiye'ye karşı olan PYD güçleri arasında kaldı. Rusya'ya gelince, o da Arap devletlerinin iç işlerine müdahaleye karşı dengeli bir pozisyon seçerek ılımlı İslamcılarla işbirliği yapmaya istekli olduğunu gösterdi. Aynı zamanda, Moskova yönetimi sıkıntılı günlerin ileride olduğunu anlamasına rağmen olanları idealleştirme eğiliminde olmadı.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, Nato, Türkiye, Esad, PYD

Abstract

The turbulent events in the Middle East forced the world's leading states (USA, Russia, England, France) to rehandle their policies. Sometimes they supported one or the other. It was a particularly difficult situation for the USA. It remained among NATO ally Turkey on one side, Assad on the other side and the PYD forces against Turkey. As for Russia, it also showed that it was willing to cooperate with moderate Islamists by choosing a balanced position about intervention in their internal affairs of the Arab states. Furthermore, , the government of Moscow did not tend to idealize what happened, although it understood that troubled days were ahead.

Keywords: Middle East, US, Russia, Britain, France, NATO Turkey, Assad, PYD

ATIF: NECİYEV Elçin, GASIMLI Teymur, "Rusya'nın Körfez Ülkelerinde Ekonomik ve Stratejik Çıkarları", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6/2 (Haziran 2020), s. (667-684)

CITE: NECİYEV Elçin, GASIMLI Teymur, "Economic and Strategic Interests of Russia in the Gulf Countries", *Journal of History and Future*, 6/2 (June 2020), pp. (667-684)

Giriş

2011 yılında Suriye'deki iç savaşın başlamasından bu yana, Rusya ile Basra Körfezi Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (GCC) arasındaki ilişkiler Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın kaderi üzerindeki anlaşmazlıklar nedeniyle giderek sertleşerek kötüleşti. Rusya, Baas rejiminin İslam aşırıcılığına karşı mücadelede güçlü bir dayanak noktası olduğunu ilan ederek Esad'ı her halükarda destekleme kararı aldı. Ancak Suudi Arabistan liderliğindeki Basra Körfezi'nin Arap Devletleri İşbirliği Konseyi, Esad'ın iktidarının devrilmesini aktif olarak destekliyor, çünkü Esad'ın devrilmesi, İran'ın bölgesel etkisini zayıflatacak, belki de tamamen ortadan kaldıracaktır. Rusya'nın Suudi Arabistan ile petrol fiyatları üzerindeki savaşla başlayan bir uyumsuzluk içinde olması, birçok Orta Doğu uzmanının Rusya ile GCC arasındaki ilişkilerin tarihi içinde, asgari düzeyde olduğu sonucuna varmasına neden oldu. Suriye konusundaki anlaşmazlıklara rağmen, Rusya, Basra Körfezi'ndeki Suudi Arabistan hegemonyasına karşı bir denge oluşturmaya çalışırken, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Kuveyt ile ekonomik bağlarını güçlendirdi. Bu ekonomik bağlar, yıllarca Rusya ve Körfez ülkeleri arasında işbirliğini engelleyen, kısa süreli anlaşmazlıkların çözümüne yardımcı olmaktadır.

1. Rusya'nın Körfez Ülkeleri ile ilişkileri

Rusya'nın Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından yaklaşık yirmi yıl boyunca yürüttüğü, kendisini yeniden tanımlamak ve önceliklerini belirlemek şeklindeki Arap politikası, ilgi alanları, çıkarları ve Arap eksenleriyle uyumlu bir imaj çizerek kendisini pazarlamakta başarılı olmuştur.¹

Moskova'nın, Arap ülkelerinin ve bu bölgedeki özelemlerin çeşitliliğine göre farklı politikalara sahip olduğu görülmektedir. Arap ülkelerindeki sosyo-politik yükseliş, Rus dış politikasını da kapsamaktadır, çünkü Orta Doğu bölgesindeki diğer oyuncular (ABD, İngiltere, Fransa, Çin) daha aktif hale gelmiştir.² Körfez ülkeleri artık Rusya'ya düşman gözüyle bakmaktan vazgeçmiş, buna karşılık Rusya da bu ülkeler bakımından giderek güvenilir bir ortak haline gelmeye başlamıştır.³ İran ile Arap monarşileri arasındaki karışıklıklar ve önceki rejimlerin yerini alan politik güçler, (Mısır, Libya, Tunus) dış politikalarını düzeltereklerdir. Sonuç olarak, yakın gelecekte, burada Rusya, bazı uzmanların Orta Doğu'daki Rus dış politikasının ayrıntılı bir kavramını oluşturma ihtiyacı hakkında konuşmaya başladıkları yeni bir ortamda hareket etmek zorunda kalacaktır.⁴ Rus-Arap ekonomik ilişkileri düşük olmasına rağmen bölge, Rusya'nın ekonomik bağlarının

- 1 Husam İtani, Rusya ve Araplar: Önce ideoloji sonra çıkarlar. Şarku'l Avsat 28 Mayıs, 2019.<https://aawsat.com/turkish/home/article/1743226/rusya-ve-araplar-%C3%B6nce-ideoloji-sonra-%C3%A7-%C4%B1karlar> 03.04.2019, erişim, 20.01.2020
- 2 Adıgözəl Məmmədov, Rusiyanın orta şərqdəki siyasətinin təməlləri və strateji gözləntiləri.Kafkassam.com, 7 Aralık 2016<https://kafkassam.com/rusiyanin-orta-s%C9%99rqd%C9%99ki-siyas%C9%99tinin-t%C9%99m%C9%99ll%C9%99ri-v%C9%99-stratteji-gozl%C9%99ntil%C9%99ri.html>, erişim, 1.01.2020.
- 3 Hattar Ebu Diyab, Körfez ve Ortadoğu'da (dolaşan) Rus ihale defteri,12-mart 2019 Ahval.com, <https://ahvalnews.com/tr/ortadogu/korfez-ve-ortadoguda-dolasan-rus-ihale-defteri>.
- 4 <http://naukarus.com/investitsionnyy-potentsial-arabskih-stran-persidskogo-zaliva> 03.04.2019.).

çeşitlenmesi ve Orta Doğu'daki olayların küresel hidrokarbon piyasasına etkisi açısından önemlidir. Nitekim 2011 yılında Rusya'nın toplam gelirinin %69'unun petrol ve doğal gaz satışından elde edilen gelirden kaynaklandığını hatırlatmak doğru olacaktır.⁵ Orta Doğu'daki jeopolitik dinamikler dikkatlice incelendiği takdirde, Rusya ile GCC ilişkilerinde oluşan kriz hakkındaki fikirlerin hatalı olduğu görülmektedir. Zira Başkan Vladimir Putin'in 2012'de üçüncü kez tekrar seçilmesiyle Rusya'nın Basra Körfezi ülkelerinde jeopolitik etkisinin ve yumuşak gücünün arttığını söylemek mümkündür. Yatırım bağlarının genişlemesi ve diplomatik çabaları ile Rusya, bu dönemde Basra Körfezi'nde daha belirgin bir jeopolitik rol oynadığı görülür.⁶ Rusya'nın Suudi Arabistan'ın GCC bloğundaki hegemonyasıyla rekabet etmesi pek mümkün değildir.⁷ Ancak, Moskova ile Riyad'ın en yakın müttefikleri arasındaki ilişkilerin güçlenmesi, bazı GCC ülkelerini, Rusya'nın Suriye'de siyasi bir uzlaşma çağrısını daha dikkatli davranmaya zorluyor.⁸ Suudi Arabistan, Arap dünyasında yeni bir fikir birliğinin oluşması ve tecrit edilmesi tehlikesinin varlığından korkmaktadır. Bundan dolayı Riyad, Esad karşıtı tutumlarını yumuşatabilir ve Rusya ile diplomatik diyalogu sürdürebilir.⁹ Böyle bir senaryo, elbette, pek çok bölgesel analistin tahmin ettiği Rusya ve Suudi Arabistan arasındaki çatışmaya doğru giden süreçten, elbette farklıydı. Rusya'nın Katar'daki ekonomik sesi, ticari ilişkilerin köklü düşmanlığı nasıl zayıflattığını gösteriyor.¹⁰ 2004 yılında Doha'da işlenen cinayet, bilinen Çeçen politikacı Zelimhan Yandarbiyev ve Katar Rus büyükelçisinin tehdit olarak algılanan ve Vitali Çurkin'in bu ülkeyi yok etmek gerekir şeklindeki tehditvari sözleri, Katarlı monarşi ile Putin'in ilişkilerinde ciddi komplikasyonlara yol açmıştır.¹¹ Bununla birlikte, Rusya, şu anda enerji sektöründeki işbirliği ile bir ortak zemin bulmaya çalışıyor. Rus enerji devi Gazprom, sıvılaştırılmış gaz üretiminde Katargaz ile olan işbirliğini genişletiyor. Katar Enerji Bakanı Muhammed ibn Saleh el-Sada, Moskova ile Doha arasındaki yıllık ticaret hacmini 500 milyon dolara çıkarmak için Haziran ayında Rusya Enerji Bakanı tarafından yapılan çağrıya ilişkin bir soruya verdiği cevapta; "ikili ekonomik işbirliğini önemli ölçüde genişletmenin gerekli olduğunu" söylemesi yukarıda dile getirilen fikirleri açıkça tastik etmektedir. Ayrıca, Bölgesel etkisini en üst düzeye çıkarmak için Katar'ı sürekli dengeleme stratejisinin ve Rusya ile ekonomik bağların genişletilmesinin Doha için rasyonel bir adım olduğu anlamına geliyor.¹² Bu nedenle, Rusya, tarihsel olarak Moskova'ya düşman olan Basra Körfezi'nin bu ülkesinde bir ekonomik sıçrama tahtası oluşturma fırsatına sahip

-
- 5 Россия формирует новый Ближний Восток, <https://regnum.ru/news/polit/2747406.html>, erişim, 20.01.2020.
  - 6 Vadim Kuzmin, Nikolay Sokolov, Protivostoyanie saudovskoy Arabii I İrana Na Blijnem Vostokoe v Perid "Arabskoy Vesni, <https://cyberleninka.ru/article/n/protivostoyanie-saudovskoy-aravii-i-irana-na-blijhmem-vostoke-v-period-arabskoy-vesny>
  - 7 <http://www.iimes.ru/?p=16683&fbclid=IwAR0Hd-7ZvOOKibF4gQNdv3UiYb9QtH51kKboP-thffmTXOgWGXcsLJ4oBtz0> 03.04.2019).
  - 8 Ближний Восток и новая игра России, https://inosmi.ru/trend/trend_482/).
  - 9 http://www.mid.ru/sovetsotrudnicestva-arabskih-gosudarstv-persidskogo-zaliva-ssagpz-/-/asset_publisher/OvP3hQoCPRg5/content/id/504666 03.04.2019.)
  - 10 Андрей Исаев, Россия на Ближнем Востоке: коротко о важном. Журнал «Международная жизнь»19.02.2019.<https://interaffairs.ru/news/show/21701>
  - 11 <https://polit.ru/article/2004/02/27/katar/> erişim, 20.05.2020.
  - 12 Doğu - Batı", "Kuzey - Güney" uluslararası nakliye kanalları ve Azerbaycan'ın geoiktisadi merakları,<http://anl.az/download/megale/palitra/2019/sentyabr/672803.htm>).

olduğunu ifade edebiliriz.¹³ Aynı politik tavra Rusya'nın Basra Körfezi'nin diğer ülkeleriyle olan ilişkilerinde de rastlanabilmektedir. Moskova Orta Doğu Enstitüsü Başkanı Yevgeny Satanovsky Umman'ın ticari ilişkileri esas olarak Orta Doğu'daki daha büyük jeopolitik olaylardan ayrı olduğunu ifade etmektedir. Bu izolasyon, Rusya ile Umman arasındaki ticari ilişkilerin hacminin 2010 yılında 13 milyon dolardan 2014 yılında 100 milyon dolara çıkarılmasını sağlamıştır.¹⁴

Ayrıca Rusya BAE ile ilişkilerini güçlendirmiştir. BAE işadamları Soçi'deki 2014 Oyunları için Olimpiyat tesislerinin inşaatı, St. Petersburg yakınlarında büyük bir liman ve boru hattı projelerinin uygulanmasında Rosneft ile işbirliği Kremlin, Suriye'de Rusya'nın hedefleriyle örtüşecek bir siyasi çözüm arayışı içinde olmak için GCC üyeleri ile aktif olarak etkileşime girmektedir. Umman ve Kuveyt, Esad'ın katılımını sağlayan Suriye ihtilafına yönelik siyasi bir çözüm önerisini kabul etmeye istekli olan GCC üyesi ülkelerdir. Umman'ın konumu, bölgedeki etkisini en üst düzeye çıkarmak için uzun süre arabulucu rolünü üstlendiği gerçeğiyle açıklanabilir. Bu ülkenin Dışişleri Bakanı Yusuf b. Alawi 26 Ekim 2019'da Esad ile bir toplantı yaptı.¹⁵ Ek olarak, Umman, ABD nükleer anlaşmasıyla ilgili geçen yılki müzakerelerde ABD ile İran arasındaki ilişkilerin çözülmesini aktif olarak destekledi. Bütün bunlar Muskat'ın uluslararası statüsünün diplomasi ile nasıl geliştirebileceğini göstermektedir. Umman, Basra Körfezi'nde periferik bir oyuncu olmaya devam ediyor, ancak Körfez ülkeleri herhangi bir ülkenin desteği, Rusya'nın bakış açısına göre bir zaferdir. Nitekim bu durum, Suriye'de siyasi bir yerleşimi savunan Arap Birliği üye devletlerinin koalisyonunu güçlendiriyor. Zira Suriye ihtilafında Suudi Arabistan ile Rusya arasında ortak bir pozisyon alarak benzersiz bir rol oynamıştır. Daniel De Petris tarafından yazılan, Temmuz 2013'teki makale ve özel Kuveytli bağışçılar, Suriye'deki Esad muhaliflerini coşkuyla desteklediler.¹⁶ Ancak 2015 yılının ortasında Kuveyt, Suriye çatışmasının kapsamlı bir siyasi çözümüne yönelik planı destekleyenler arasına, Riyad'ın, Esad'a düşmanca yaklaşımını eleştiren Rusya da katıldı. BAE'nin Suriye'deki konumu bazen belirsiz görünmekle birlikte, Rusya, Kuveyt ve Umman örneğini izleyerek Abu Dabi ile bir anlaşmaya varmada bir miktar başarı elde etti. Özellikle 3 Haziran 2016'da, Birleşik Arap Emirlikleri Federal Ulusal Konseyi başkanı, Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'a Suriye'deki barış görüşmelerini teşvik etmekte oynadığı aktif rol için ona övgüde bulundu. BAE'nin üst düzey liderleri ayrıca, Cumhurbaşkanı Al-Esad da dahil olmak üzere Suriye'deki tüm büyük siyasi oyuncularını içeren bir uzlaşmaya hazır olduğunu belirtti.¹⁷

Abu Dabi'nin değişen pozisyonu Suriye'deki Suudi politikalarıyla keskin bir tezat oluşturuyor ve ayrıca Rusya'nın GCC üyelerini Riyad'ın hegemonyasından ayırma yeteneğini

13 <https://inosmi.ru/politic/20180110/241157093.html?fbclid=IwAR1dp8v9-QSAIYJ1841w9PTKCNKN9GiH6nahOVlbkE3GB96Oa3Dat5IB3w> (03.04.2019).

14 <https://interaffairs.ru/jauthor/material/1488> (03.04.2019).

15 Президент Сирии Президент Сирии Б. Асад встретился с главой МИД Омана по региональным вопросам http://russian.news.cn/2019-07/08/c_138206984.htm Б. Асад встретился с главой МИД Омана по региональным вопросам http://russian.news.cn/2019-07/08/c_138206984.htm, erişim, 10.01.2020.

16 Ближний Восток нужен и России, и США. С кем им придется бороться?. Lenta.ru 14 ноября 2019, https://lenta.ru/articles/2019/11/14/iran_rules_the_world/, erişim, 20.03.2020.

17 Ключ от Ближнего Востока <https://lenta.ru/articles/2016/02/04/lavrovvoyage/>, erişim, 30.03.2020.

de gösteriyor. Suriye’de Umman, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri ile diplomatik işbirliği kurmuş olan Rusya, GCC’ye egemen olan Suudi-Katar bloğunu dengeleyen bir koalisyon yarattı. Rusya’nın Basra Körfezi’ndeki artan diplomatik etkinliği Cezayir, Irak ve Mısır ile bağları güçlendirme eylemleriyle çakıştığı için Putin, Arap Birliği’ndeki havayı Rusya lehine değiştirmeye çalışıyor. Başarılı olunduğu takdirde ve Suudi Arabistan ve Katar, Esad’a karşı uzlaşmaz konumlarında değişiklik yapmazlarsa, bölgesel tecritte olabilirler. Suudi Arabistan’ın bu tür bir tecrit fikrini güçlendirmek için Rusya, Manama’nın,¹⁸ bir Riyad uydusu olmasına rağmen, Bahreyn ile diplomatik ilişkileri güçlendirmeye çalışıyor. Bahreyn, Rusya ile silah anlaşması imzaladı ve Putin’le Suudi Arabistan’a yapılan suçlamalardan korkmadan terörle mücadele konusunda açıkça görüşüyor. Bu durumun Moskova için önemli bir sembolik zafer olduğunu ifade edebiliriz. Bu aynı zamanda Suudi Arabistan’ın GCC’deki gücünün görüldüğünden daha zayıf olduğunu gösterdi. Suudi Arabistan’ın Suriye’de, bir uzlaşma sağlanması arzusu dışında hareket etmek yerine Kral Salman’ı Rusya’yla diplomatik bir yakınlaşmaya girip pozisyonunu yumuşatarak Esad’ın derhal devrilmesine yönelmesini sağladı. Suudi Arabistan ile Rusya arasındaki uzlaşma süreci büyük olasılıkla aşamalı olacağı görünmektedir.¹⁹

Suudi Arabistan’ın Rusya’ya karşı düşmanca tutumu, Rus askeri müdahalesinin Moskova ve Riyad arasındaki kapsamlı görüşmelerden sadece birkaç hafta sonra başladığı gerçeğiyle açıklanabilir. Bundan dolayı modern jeopolitik süreçlerin, iki kutuplu uluslararası ilişkiler sisteminin geçmişten ayrılmasından dolayı dönüşümü, yalnızca yeni bir duruma yol açmakla kalmadı, aynı zamanda Rusya’nın kendilerine katılımının yanı sıra, siyasal alanın usule ilişkin bileşenlerinin evrimsel doğasının modern özellikleri sorusunu gündeme getirdi.

2. Rusyanın Körfez ülkelerinde Ekonomik Çıkarları

Son dönemde uluslararası ekonomik işbirliklerin gelişimi yüksek seviyede karmaşıklık ve tutarsızlık ile karakterize edilebilir. Zira katılımcılar çemberi genişledi, dünya politik hale geldi, ekonomik sınırları aşan küreselleşme ve bölgeselleşme eğilimlerinin aksine, hiyerarşik birçok sistem yaratan ulus ötesi şirketler oyuncu (TNC’ler) konumuna geldiler.²⁰ Ayrıca, finansal piyasada bireysel devletler tarafından kontrol edilmesi en zor olan benzeri görülmemiş bir ciro elde edildi. Rusya Federasyonu, Körfez bölgesi ülkelerindeki dış ekonomik faaliyetlerin en önemli alanlarından biridir. Arap ülkeleri geleneksel olarak Rusya’nın stratejik çıkarları içinde yer almaktadır. Bu alanın önemi, yalnızca bölgenin Rusya Federasyonu sınırlarına yakınlığı ve muazzam ekonomik potansiyeli ile değil, aynı zamanda dünyanın en büyük hidrokarbon rezervlerinin varlığı ve önemli finansal kaynakların yanı sıra Arap dünyasını ve Rusya’yı nesnel olarak bir araya getiren bir dizi tarihi, kültürel ve jeopolitik faktörlerle karakterize edilmesiyle belirlenmektedir. Rusya ve Körfez ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin dinamikleri belirgin bir ilerici karaktere

18 Orta Doğu’daki Bahreyn ülkesinin kuzeyinde yer alan yarım ada şeklindeki Manama, ülkenin en büyük şehri ve başkentidir. <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil/bahreyn>, erişim, 18.06.2020.

19 Вестн. Моск. ун-та. Сер. 21. Управление (государство и общество). 2015. № 4, erişim 21.05.2020.

20 Nikolay Kozhanov “Russian Foreign Policy in the Middle East: New Challenge for Western Interests?”. Center for Transatlantic Relations, (DGAP). S.3).

sahiptir. Örneğin, bu durum, son birkaç yılda ortalama% 25-30 artış gösteren Arap ülkeleriyle ticaretin büyümesine ilişkin verilerle kanıtlanmaktadır.²¹

Ayrıca, uzmanların ve iş adamlarının ezici çoğunluğunun görüşüne göre, Rusya'da, Arap dünyası ile karşılıklı yararlı ilişkiler kurma konusundaki mevcut fırsatlar Sovyet döneminin potansiyelini aşmaktadır, çünkü mevcut gerçekler ideolojik tutumlardan arındırılmıştır ve yalnızca piyasa ekonomisinin gerekliliklerine tabidir. Halen, çoğu Orta Doğu uzmanına göre, Rusya ekonomisi ve Körfez bölgesi ülkeleri birbirini karşılıklı olarak tamamlayabilmektedir.²²

Çeçenistan yönetimi, Körfez ülkeleri ile güvenlik ve askerî eğitim alanlarında anlaşmalar yapan, uluslararası dinî konferanslar düzenleyen, çeşitli krizlerde arabulucu olarak hareket eden, Avrupa'daki İslamofobiye karşı milyonların katıldığı gösteriler düzenleyen ve dünyanın farklı bölgelerindeki Müslümanlara insani yardım gönderen sıra dışı bir görüntü sergilemektedir. Bütün bunları yaparken genel olarak Rusya'nın, özelde ise Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in politikalarını göz önünde bulunduran ve izlediği bu "strateji" sonucunda Rusya'nın vazgeçilmez ortağına dönüşen ve çıkarları Rusya'nın çıkarlarından ayrılmaz hale gelen bir ülke görünümünü sergilemektedir.²³

Özellikle, Basra Körfezi ülkeleri, sosyo-ekonomik gelişmede acil sorunların çözümünde başarıyla kullanılacak Rus entelektüel, endüstriyel, teknolojik ve finansal kaynaklar aynı zamanda sosyal problemleri çözmeye Rusya ile iş birliğine önem vermektedirler.

Buna karşılık İran Körfezi bölgesi, özellikle enerji sektöründe büyük finansal ve doğal kaynaklarla karlı bir ortak olarak Rusya için ilgi çekicidir. Bugünkü küresel tehditlere karşı mücadele bağlamında önemini göz önünde bulundurarak Arap ülkeleri ile Rusya arasındaki ekonomik işbirliği süreçlerinin incelenmesi ve bilimsel olarak anlaşılması sadece ekonomik varlıklar için değil, hedefleri gözetilen ülkeleri için de son derece önemlidir.²⁴ Bu durum bazı araştırmacılar tarafından incelenmiş ve Basra Körfezi ülkelerinin ve Rusya'nın ekonomik işbirliğinin bir analizi yapılarak güçlü ve zayıf yönleri tespit edilmeye çalışılmıştır.²⁵ Çalışma sonucunda söz konusu devletler arasında erişimin potansiyel sınırları belirlenerek modernitenin ekonomik ve jeopolitik gerçekleri ortaya konulmuştur.²⁶ Zira geçtiğimiz yıllarda ilk kez Rusya ile belirli bir bölgedeki ülkelerin ekonomik ilişkilerinin bütün yönleri piyasa bakış açısıyla değerlendirmek ve ekonomik elverişliliklerini haklı çıkarmak için bir girişimde bulunuldu. Bu girişim akabinde Rusya'nın Körfez ülkelerinde önemli ekonomik

21 Ю.Ю. Скуратова, влияние взаимоотношений иранской и саудовской аравии на кризис в Сирии https://cyberleninka.ru/article/n/vliyaniye-vzaimootnosheniy-irana-i-saudovskoy-aravii-na-kri- zis-v-sirii_erisim, 11.03.20020))

22 <https://iz.ru/640269/aleksei-zabrodin/moskva-namerena-uspokoit-persidskii-zaliv?fbclid=IwAR1rAuSwn08I8INeuUCZKAiAR132jGrTGfCJ-i5VCDREIHLmHwPuAAjvSY> 03.04.2019.

23 Mokhammad Akhivadov, Rusya'nın Ortadoğu'ya Açılan Penceresi: Çeçen Diplomasisi, İNSAMER 19 Nisan 2019, https://insamer.com/tr/rusyanin-ortadoguya-acilan-penceresi-cecen-diplomasisi_2132.html.

24 (<https://news.ru/v-mire/v-moskve-projdyot-iv-mezhdunarodnaya-vystavka-arabiya-ekspo/> 03.04.2019)

25 Regionda yeni situasiya - Körfez ölkələri nə üçün Rusiyaya meyillənirlər? <https://www.islaminsesi.info/regionda-yeni-situasiya-korfez-olkeleri-ne-ucun-rusiyaya-meyllenirler-103516.html>.

26 <http://naukarus.com/vneshnyaya-torgovlya-rossii-so-stranami-persidskogo-zaliva> 03.04.2019).

çıkarlarının şunlar olduğu belirlendi;

1. Rusya Federasyonu, Basra Körfezi'nin ve dolayısıyla Arap ülkelerinin dış ekonomik ilişkilerinin önemli alanlarından biridir. Ekonomik kalkınmanın temeli ve uluslararası işbirliğinin kurulması, körfez bölgesinin elverişli fiziksel, politik, ekonomik ve coğrafi konumu, doğal koşulları ve kaynaklarıdır.

2. Basra Körfezi ve Rusya'ya bağımlı ülkelerin uzun tarihi bağları var. İşbirliği gelişim tarihinin sonuçları belirsizdir. 1950-1980'lerde Sovyet-Arap ilişkilerinde kâr getirisi ve maliyet tazminat oranlarına dayanan asıl ekonomik bileşen çok büyük rol oynadı. Böyle bir ekonomik ilişkilerin örgütlenmesinde ekonomik faydaların ana alıcıları Arap ülkeleri ve bağışçı konumunda olan SSCB ekonomisiydi. Büyük mali yatırım ve Sovyetler Birliği'nin katılımıyla Sovyet uzmanlar, modern endüstriler Arap ülkelerinde, bir takım kurulu endüstriler, sosyal altyapıyı ve silahlı kuvvetleri güçlendirdi. Sonuç olarak 1990'ların başlarında, Körfez bölgesindeki bazı ülkeler de dahil olmak üzere tüm Arap ülkelerinin toplam borcu 30 milyar dolar oldu. Ekonomik kriz ve 90'lı yıllarda SSCB'nin çöküşü ülkeler arasındaki ilişkilerin gelişimini olumsuz yönde etkiledi. - Rusya'da pazar ilişkilerinin oluşumu Körfez Devletleri ile ekonomik ilişkiler; piyasa elverişsizlik kriterlerini yerine getirmesi gerektiğini gösterdi. Getirisini, yatırımların artırılması, mülkiyet haklarının tanınması, mal varlıkları, vb. işbirliğinin zaman alan hukuki formları, olarak belirledi. Bu nedenle, iş kurmak ve karşılıklı yarar sağlayan ilişkiler kurmak epey zaman aldı.

3. Elde edilen verilere göre, çalışılan ülkelerin yıllık kümülatif ekonomik işbirliği miktarı sürekli artmaktadır. Doldurma işbirliği, "net" olarak adlandırılan nakit akışı şeklinde, takas işlemleri, kısmen netleştirme yoluyla sağlanır. Ekonomik işbirliği biçimleri çeşitleniyor ve gelişiyor.

4. Tarafların ekonomik işbirliği hacminin çoğu ticarettedir. Ancak, ticari ciro göstergeleri, çoğu resmi istatistikler tarafından dikkate alınmayan tüm ekonomik ilişkilerin çeşitliliğini ortaya koymamaktadır. İlişkilerin yapısında önemli bir payı ürünler için gerekli olan makine mühendisliği ve askeri-endüstriyel kompleks, yüksek teknoloji endüstrileri, hizmetler yer alır. Bu olumlu durum, Rusya dış ticaretinde, diğer sektörlerde, Arap çizgisinin varlığına işaretir.

5. 1950'lerde 80'lerde oluşturulan üretim ve altyapı üssü, yirminci yüzyılın başındaki yakınlaşma faktörü oldu. İlişkilerin piyasa koşullarına geçiş, birçok alanda ilişkilerin gelişmesine yol açtı: orta mesafeli uçaklar, arazi geliştirme, uzay hizmetleri pazarı, yatırım, inşaat, eğitim ve öğretim ile turizm gibi enerji, birlikte üretim yapma gibi.

6. Önümüzdeki yıllarda Basra Körfezi bölge ülkeleri ile Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesi beklentileri, daha önce enerji, mühendislik, toprak sulama alanlarında geliştirilen projelerin uygulanması ile ilgilidir. Ancak, yatırım alanında az kullanılmış bir işbirliği potansiyeli bulunmaktadır. Uzmanlara göre, Rusya ekonomisinin, Körfez ülkelerinin serbest sermayesini çekme olasılığı, yılda birkaç yüz milyon ila birkaç milyar dolar arasında değişiyor.

7. Ekonomik işbirliğinin gelişmesi için en büyük beklentiler, yakıt ve enerji

sektörü, özellikle gaz endüstrisi ile ilgilidir. Rusya'nın en yüksek siyasi liderliği olan dış ekonomik yöndeki asıl görevi, ülke-doğal gaz ihracatçıları birleştiren ve bu alanda ortak bir politikanın uygulanmasını sağlayan "gaz OPEC" in işleyişini belirlemesidir. Büyük gelir kaynakları olması nedeniyle, Körfez devletleri, hidrokarbon rezervlerinin üretim maliyetlerini düşürmek, dünyaya arz edilecek enerji kaynaklarının istikrarının bu konuda önemli bir köprü olduğunu anlamalarına bağlıdır. Bu istikrar, konu ile ilgilenen Rus şirketlerinin katılımıyla yurt dışında ücretsiz fonlara yatırım yapmakla avantajlı bir şekilde sağlanabilir.²⁷

8.Körfez ülkeleri ile ekonomik işbirliğinin daha da geliştirilmesi için şu husus önem arz etmektedir:

a. Bu ülkelerin pazarlarını ve sosyo-ekonomik göstergelerini, internet kaynakları ve şirketlerin bilgi hizmetleri aracılığıyla izlemek Rus araştırma kurumlarının yeteneklerinden daha fazla yararlanmak,

b. İlişkilerin güçlendirilmesi için gerekli koşulları yaratmak, eşit düzeyde ihracat, Rus üreticilerin konumunu, kendileri ile rekabet eden Batı Avrupa ve Amerikan şirketleri ile karşılaştırmak, Rus üreticilerin de ihtiyaçları olan sanayi finansman kredilerini düzenlemek,

c. Bunlarla birlikte, bölgedeki Rus şirketlerinin üzerindeki olumsuz faaliyet ve olumsuz sonuçların en aza indirilmesi ve askeri-politik krizlerin etkilerinin azaltılması, Bölgenin istikrarsızlığı, ABD politikasının Basra Körfezi ülkelerine karşı öngörülemezliği göz önüne alındığında, bu son derece gereklidir.²⁸

3.Rusya'nın Körfez Ülkelerinde Jeopolitik Çıkarları

Ulusal stratejinin dört temel ayağı olan ekonomi, askeri, siyasi ve psikolojik alanlarda Körfez ülkelerinin çok ciddi meydan okumalarla karşı karşıya olduğunu belirtmemiz gerekmektedir.²⁹Sovyet döneminden bu yana, Rusya'nın Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da her zaman hayati çıkarları olmuştur. SSCB'nin etki alanlarını oluşturma girişimi ile Varşova Paketi'nin diğer üye ülkeleriyle birlikte bölgeye yapılan silah ihracatında ABD ile rekabet etti ve Rusya bugünlerde de silah ihraç etmeye devam ediyor. Soğuk Savaş döneminden II. Irak işgaline kadarki süreçte önemli ölçüde ABD'nin sağladığı bir güvenlik düzeni mevcuttu. Obama döneminde ABD'nin Ortadoğu politikasında yaşanan değişim ile birlikte Körfez bölgesindeki güvenlik yapısı da ciddi bir türbülans yaşadı.³⁰ Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın ilan ettiği "Basra Körfezi için Ortak Güvenlik Konsepti" başlıklı metnin aslında 90'lı yıllarda geliştirilmeye başlandığını ve 2004 ile 2007 yıllarında üzerinde tekrar

27 <http://ru.valdaiclub.com/a/highlights/rossiysko-saudovskoe-sblizhenie/> 03.04.2019.

28 <https://www.dissercat.com/content/ekonomicheskoe-sotrudnichestvo-stran-persidsko-go-zaliva-s-rossiiskoi-federatsiei?fbclid=IwAR0Hd-7ZvOOKibF4gQNdv3UiYb9QtH51kKboPthf-fmTXOgWGXcsLJ4oBtz0> 1.04.2019.

29 Abdullah Erboğa, Arap Baharı Sonrası Körfez Güvenliği ve Savunmacı Aktiviz, Analiz, Mart 2016, Sayı: 154, Seta/ Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, <https://setav.org/assets/uploads/2016/03/Arap-Bahari-Sonrasi-Korfez-Guvenligi-ve-Savunmaci-Aktivizm-pdf>

30 Abdullah Erboğa, Bölgesel Dönüşüm Süreci ve Körfez Güvenliği, TÜRKİYE ORTADOĞU ÇALIŞMALARI DERGİSİ Cilt: 3, Sayı: 1, 2016, s 13.

çalışılarak olgunlaştırıldığını açıkladı.³¹

Güvenlik Konseptinin İlkeleri:

-BMGK (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi)'nin gözetim ve denetiminde Ortadoğu'da terör odaklarının ortadan kaldırılması Suriye, Yemen ve diğer bölge ülkelerinde istikrarlı bir siyasi çözümün sağlanması için tek bir koalisyon çatısı altında toplanması,

-Barışı koruma operasyonlarının sadece BMGK kararları veya saldırıya maruz kalan ülkenin yasal yönetiminin talebi üzerine yapılması,

-Körfez'deki güvenlik sisteminin evrensel ve kapsamlı olması ve başta bölge ülkeleri olmak üzere askerî, ekonomik ve enerji güvenliği gibi alanlarla ilişkili olan diğer ülkelerin çıkarlarına saygı duyulması,

-Sürecin ortaklaşa değerlendirilerek kararların alınmasından çok taraf olmanın esas alınması suretiyle herhangi bir ülkenin herhangi bir gerekçeyle dışlanmaması,

-Bu konsept'in aşamalı olarak hayata geçirilmesi ve sorunların çözümünde uluslararası terörle mücadele, Irak, Yemen ve Suriye krizleri ve İran'ın nükleer programı gibi en kritik ve güncel olanlardan başlanması,

-Tedriciyet ilkesi çerçevesinde Körfez ülkelerinin ve uluslararası toplumun kendi aralarındaki güvenin artırılması ve bölgede karşılıklı güvenlik garantilerinin verilmesi,

-Bölgedeki sorunların birbiriyle bağlantılı olması nedeniyle Körfez'de kurulacak bir güvenlik sisteminin Ortadoğu'nun güvenliğinin bir parçası olarak görülmesi, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı ve iç sorunların dış müdahaleler olmaksızın anayasal çerçevede ve ulusal diyalog üzerinden çözülmesi esastır.³²

Körfez için Önlem Paketi

Uluslararası hukuktan kaynaklı sorumlulukların yerine getirilmesi: Sorunların çözümünde askerî kuvvet kullanımından vazgeçilmesi, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, sorunların diyalog ve görüşme yoluyla çözülmesi,

Askerî alanda şeffaflık: Askerî doktrinler konusunda diyalog, bölgesel düzeyde savunma bakanlarının görüşmesi, çatışma alanlarının tespiti, askerî tatbikatlarda karşı tarafı bilgilendirme, gözlemci değişimi, bölge dışı devletlerin Körfez'de askerî kuvvet yoğunlaştırmaktan vazgeçmesi ve silah alımı ve ülkelerin silahlı kuvvetleri konusunda bilgi alışverişinde bulunması,

Silahların kontrolü konusunda anlaşma yapılması: Örneğin çatışmasızlık bölgelerinin oluşturulması, başta füze savunma sistemleri olmak üzere konvansiyonel silahların bir bölgede toplanmasının yasaklanması ve tüm ülkelerin dengeli bir şekilde silahlı kuvvetlerde azaltmaya gitmesi,

Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na (NPT) dayanarak Ortadoğu'nun nükleer silahlar başta olmak üzere kitle imha silahlarından arındırılması,

31 Sabir Askeroğlu, Rusya'nın Körfez için Ortak Güvenlik Konsepti.İRAM (İran Araştırmaları Merkezi) 02.08.2019,<https://iramcenter.org/rusyanin-korfez-icin-ortak-guvenlik-konsepti/>.

32 Askeroğlu,a.g.makale.

Terörizm, yasadışı silah ve uyuşturucu kaçakçılığı, organize suç ve göçle mücadele konusunda anlaşma yapılması.³³

Rusya'ya göre Körfez'de ortak bir güvenlik sisteminin kurulması; bölgede siyasi-diplomatik hareketliliğin güçlenmesinde kilit rol oynayacak, bölgenin güvenlik ve istikrara kavuşması ve kriz sonrası kurulacak sistemin parametrelerinin belirlenmesi açısından önemli bir adım olacaktır. Rusya Doğu Akdeniz'de hâkimiyet alanını genişletmek amacıyla uluslararası arenada boy göstermekte ve bölgedeki ülkelerle sık sık karşı karşıya gelmektedir. Rusya'nın hem askeri hem de ekonomik çıkarlarının birleştiği bir nokta olan Doğu Akdeniz, Moskova'nın Ortadoğu ülkeleri üzerindeki stratejilerini önemli ölçüde etkilemektedir.³⁴ Suriye krizi bu duruma açık örnektir. Bölgede petrol ve doğal gaz üretimi ve ihracat kapasitesinin gelişmesiyle birlikte, Rusya bölgedeki enerji şirketlerinin varlığını ve etkisini arttırmaya ve mümkün olduğunda yüksek petrol fiyatlarını sürdürmeye devam etmek istemektedir.³⁵

Teknolojik ustalık, Rusya ile körfez ülkeleri ilişkilerinde bir başka faktör haline geldi. Rusya'nın teknolojik yeterlilik seviyesi bir süredir düşerken, bölgede halen Libya'da demiryollarının inşasından, İran'ın Bushehr kentinde bir nükleer enerji santralının inşasına kadar birçok projesi mevcuttur. Bunlar Kremlin'in bölgede ekonomik çıkarlarını belirlemektedir. Rusya da dâhil olmak üzere dünyanın önde gelen ülkeleri jeopolitik çıkarlarının kesişim merkezi olan Fars Körfezinde artmaktadır.³⁶

Suriye'deki çatışmalar, Irak, Yemen, bölgedeki "Arap Baharı"nın yayılması, "İslam devletinin" ortaya çıkması, reform taleplerinin artması, gelecekteki İran Körfezi'nin belirsizliğini, hükümet ve idare biçimlerindeki bir değişim olasılığını artırıyor. Basra Körfezi Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi'nin (Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Bahreyn, Umman) üye ülkeleri, Rusya'da ve Batı'da yaşanan çatışmalar bağlamında Ukrayna'daki krizi de göz önünde bulundurarak mevcut durumdan en iyi şekilde yararlanmaya çalışmaktadır.³⁷ ABD'nin başını çektiği Batı dünyasının yaptığı hatalar, Rusya'yı hiç ummadığı kadar güçlü ve il ve başarılı kıldı. Suriye iç savaşının ilk yıllarında karşı cephelerde yer alan Türkiye ve Rusya günümüzde ticaret, turizm ve savunma konularında işbirliği yapmaktalar.³⁸ Politik değişiklikler, iç, dış, bölgesel ve küresel faktörlerin birbirine bağlanması sorununu gündeme getiriyor. Mevcut jeopolitik süreçlerin evrimsel ön tahsisatının ortaya çıkarılması, siyasi etkileşimin çeşitlendirilmesi ve katılımın ortaya çıkarılması önemlidir. Bilimsel bir bakış açısıyla, yeni tür siyasi ilişkileri, yeni bir siyasi etkileşim düzeyini analiz etmek önemlidir.³⁹

33 Askeroğlu, a.g.makale.

34 Çağatay Özdemir, Rusyanın Doğu Akdeniz Stratejisi. ANALİZ, OCAK 2018 SAYI: 230, SETA, s7. https://seta.org/assets/uploads/2018/06/Analiz_230Rusya.pdf.

35 Peter Rutland "Still out in the cold? Russia's place in a globalizing World, Səh. 8.

36 <https://www.mirprognozov.ru/prognosis/politics/arabskie-stranyi-i-rossiya-perspektiviyi-strategicheskikh-otnosheniy/?fbclid=IwAR3rSU6mM8OuolTaOkI6gCKy9ofSmuJtUajfquPGvovXY-C5ITKgPdBE0vIw> 03.04.2019).

37 <https://inosmi.ru/politic/20160802/237407371.html> 03.04.2019.

38 Cengiz Tomar, Orta Doğu, Arap Baharı ve Rusya'nın dönüşü, 19.09.2019 Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/orta-dogu-arap-bahari-ve-rusyanin-donusu/1588217>).

39 <https://www.fondsk.ru/news/2017/09/06/rossia-i-persidskij-zaliv-okna-vozmozhnostej-44604>.

2015'te Suriye'deki askeri operasyonun başlaması ve beraberindeki Rus-Amerikan diplomatik eylemleriyle birlikte Orta Doğu, Rusya'nın küresel arenaya geri dönme yeteneğini önde gelen oyuncularından biri olarak test ettiği bir test alanı haline geldi. Bu müdahalenin Rusya'nın Suriye muhalefetini destekleyen bazı Arap ülkeleriyle olan ilişkilerini baltalayacağı bir anda Rus diplomasisi, Arapların dikkatini her iki tarafın da ilgilendiği alanlara, özellikle de sert düşüş yaşayan ve işbirliğine ihtiyaç duyulan enerji ihracatı ve petrol fiyatlarının kontrolüyle ilgili konulara yönlendirmeyi başardı.⁴⁰

Moskova'nın Filistin davası gibi Arapların hassas ilgi alanlarındaki tutumu değişmezken, Suriye meselesinde devam eden anlaşmazlıklardan uzaklaşarak enerji krizine çözüm aranmaya başlandı.⁴¹

Rusya'nın dış politika hiyerarşisinde Orta Doğu, genellikle Amerika, Avrupa, Çin ve Asya'nın önde gelen ülkelerinin gerisindedir. Ancak Kremlin, Rusya'yı küresel bir büyük güç olarak kabul etmeyi hedeflediğine göre, Moskova artık coğrafi olarak yakın, hidrokarbon bakımından zengin ve Orta Doğu gibi sosyal ve politik olarak istikrarsız bir bölgeyi görmezden gelemez. Körfez Savaşı'nın başında Orta Doğu'daki askeri-politik varlığından vazgeçmiş olan Sovyetler Birliği sadece bölgede değil, dünyada da konumunu kaybetti. Rusya'yı Ortadoğu'ya geri döndüren Başkan Putin, Gorbaçov'da kaybedilenleri geri getirecek: etkisi eski SSCB sınırları dışına taşan bir gücün statüsünü oluşturmuştur. 2015 yılında başka bir ifadeyle, Putin'in Orta Doğu'daki asıl amacı, Rusya'nın statüsünü yükseltmek ve dünyanın sıkıntılı bölgelerinden birinde, önemli bir dış güç olarak rolünü güvence altına almaktır. Başka önemli stratejisileri de var elbette. Diğer önemli stratejileri ise şöyledir;

1. Etkisi Rusya topraklarına ve en yakın komşularına eski SSCB cumhuriyetleri arasından yayılabilecek İslami aşırılıkçılık ve radikalizmi kısıtlamak ve zayıflatmak.
2. Uzun vadeli jeopolitik ittifaklar yaratarak bölgedeki dost kuvvetleri ve rejimleri desteklemek.
3. Rusya'nın bölgedeki ve sınırdaki sınırlı askeri varlığının sağlanması.
4. Bölgesel silahlanma, nükleer yakıt, petrol ve gaz, gıda vb. Pazarlarda Rus varlığının genişlemesi.
5. Basra Körfezi'nin zengin ülkeleri de dahil olmak üzere Rusya'ya yatırım çekmek.
6. Körfez ülkelerinde kilit petrol ve gaz tedarikçileri ile koordine ederek enerji fiyatlarını korumak.⁴²

Bugün Moskova'nın öncelikleri ise şunlardır: Suriye'de barışçıl bir çözüm için ABD'yle ortak bir araştırma yapmak; yaptırımların kısa sürede kaldırılacağı İran ile bağları

[html](#) 04.04.2019.

40 Husam İtani, Rusya ve Araplar: Önce ideoloji sonra çıkarlar. Şarku'l Avsat 28 Mayıs, 2019. <https://aawsat.com/turkish/home/article/1743226/rusya-ve-araplar-%C3%B6nce-ideoloji-sonra-%C3%A7%-C4%B1karlar>).

41 Д. А. Манукян Вопросы Безопасности Региона Персидского Залива <https://cyberleninka.ru/article/n/voprosy-bezopasnosti-regiona-persidskogo-zaliva>, erişim, 14.04.2020.

42 <https://carnegie.ru/2016/04/21/ru-pub-63388?fbclid=IwAR1w91F0fv30cvU8efKhZdMDLmoWVR4rcjkwAAKh8RbXr1qdyUTXiUgEfc> 3.04.2019).

genişleterek güçlendirmek. Tahran'dan Kahire'ye kadar dost ülkeler eksenini yaratmak; Suudi Arabistan ve diğer Körfez Ülkeleri ile pragmatik ilişkilerin kurulması mümkün olduğu ölçüde; İsrail ile koordinasyon sağlamak.⁴³

Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu politikasına aktif müdahalesi 1950'lerin ortalarında başladı ve hızla ABD ile yoğun bir rekabet içinde büyüdü. Ayrı Arap ülkeleri - her şeyden önce Cezayir, Mısır, Irak, Libya, Güney Yemen ve Suriye - bir süre Sovyet etkisinin yörüngesine girdi.⁴⁴

Sovyetler Birliği İsrail devletinin kurulmasına yardımcı oldu. Suriye'deki savaş, Sovyet sonrası dönüşüm ve modernleşme sürecini henüz tamamlamamış olan Rus ordusuna göreceli olarak mütevazî bir ölçekte de olsa dünya prömiyer ligine geri dönme şansı verdi. İlk defa, Rusya bir Arap ülkesinde, esas olarak denizden ve havadan savaştı. Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri, Rus savunma ürünlerinin büyük tüketicileri oldu. Nitekim söz konusu ülkeler 2015 yılında, Rusya Federasyonu'ndan silah alımlarının % 36'sını oluşturdu. Asya ülkelerinden sonra % 42 ikinci sırada Cezayir, Mısır, İran, Irak ve Suriye Rus silahlarının asıl müşterileri oldular.⁴⁵

Bu durum, Rus silah üreticileri Suriye'deki silahlarının taktik ve teknik avantajlarının yanı sıra Putin'in Şam'daki bir müttefike sağladığı tutarlı desteğe güvenini artırdı.⁴⁶

Örneğin, Rosatom zaten İran'ın Bushehr kentinde bir nükleer enerji santrali kurdu ve bu ülkede yeni iş almak için çalışmaya başladı. Ayrıca, Rosatom'un Türkiye ve Ürdün'de de projeleri mevcuttur. Irak'ta özel bir Rus petrol şirketi olan Lukoil faaliyet gösteriyor. Gazprom, Türkiye'nin ana gaz tedarikçisidir; Geçmişte, Güneydoğu Avrupa ülkelerine Türkiye toprakları veya komşu bölgeler için doğal gaz boru hattı inşa etme planları düşünülmüştü. Katar ve İran, Rusya ile birlikte Gaz İhraç Eden Ülkeler Forumu'nun bel kemiğini oluşturuyor. En büyük petrol ihracatçılarından biri olan Rusya, bölge devletlerinden Suudi Arabistan ve diğer OPEC üyeleri ile temas kurmak istiyor. Ek olarak, Rusya, Mısır'da tahılın başlıca tedarikçisidir. 2015 yılına kadar, yılda birkaç milyon Rus turist Türkiye ve Mısır'a seyahat etti. Son olarak, Rusya, vizesiz bir rejime sahip olduğu İsrail ile teknolojik işbirliğine ilgi duymaktadır. Rusya ve İran birbirleri ile olan ilişkilerde güvensizlik hüküm sürüyor. Bu durum, birçok yönden tarihsel olarak gelişen ve İran tarafında daha güçlü olan karşılıklı güvensizlikten kaynaklanıyor. Rusya, İran'ın ABD'ye karşı savaşçı tavrını desteklerken aynı zamanda Batı'nın da İran'ın nükleer programını kontrol etme politikasını olumlu bulmaktadır. Bunun açık örneği BM Güvenlik Konseyi'nde, Rusya Federasyonu,

43 ПОЛИТИКА РОССИИ НА БЛИЖНЕМ ВОСТОКЕ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА МЕЖДУНАРОДНЫЙ ИМИДЖГОСУДАРСТВА.<https://cyberleninka.ru/article/n/politika-rossii-na-blizhnem-vostoke-i-ee-vliyanie-na-mezhdunarodnyy-imidzh-gosudarstva>).

44 Dmitri Trenin. "Russia Redefines Itself and Its Relations with the West". Səh 95.

45 (Вестник РУДН. Серия: МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ Vestnik RUDN. International Relations 2018 Vol. 18 No. 4 775-789 <http://journals.rudn.ru/international-relations>, DOI: 10.22363/2313-0660-2018-18-4-775-789 Сирийский фактор в российско-американских отношениях (2011-2018 гг, erişim, 25.05.2020)

46 Ханалиев Нурадин Умарпашаевич, ПРИОРИТЕТЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РОССИИ НА БОЛЬШОМ БЛИЖНЕМВОСТОКЕ.<https://cyberleninka.ru/article/n/prioritety-natsionalnoy-bezopasnosti-rossii-na-bolshom-blizhnem-vostoke>)

İran'a karşı yaptırımlara oy kullanmıştır.⁴⁷

Rusya, Suudi Arabistan ile de gergin bir ilişki içerisinde. İki ülke arasındaki Soğuk Savaş sırasında diplomatik ilişkiler bile yoktu. Sovyet birliklerinin Afganistan'a girmesinden sonra, Suudi Arabistan yerel mücahidlerin asıl mekanı konumuna geldi. Askeri çatışma sona ermesine rağmen ilişkiler düzemedi. Çünkü Ruslar, suudilerin sovyet sonrası vahabiler yeniden canlandırmak adına finanse ettiğine, Sovyetler Birliği'nin çöküşüne katkıda bulunduğu ve 1980'lerin ortalarında petrol fiyatlarını düşürdüğüne dair yaygın bir inanç vardı. Tüm zikredilen anlaşmazlık, farklılıklara rağmen, Moskova ve Riyad daha önce hiç olmadığı kadar yakın iletişim kuruyor, her iki taraf da farklılıkları aşmalarına ve ortak zemini en iyi şekilde kullanmalarına olanak tanıyan pratik bir yaklaşım sergiliyorlar. Özellikle Mısır'daki Abdel Fattah al-Sisi hükümetine destek vererek petrol fiyatlarının yükselmesini umut ediyorlar.⁴⁸

Suudi Arabistan için Rusya ile olan ilişkiler, ABD'ye çok fazla bağlı olan dış politikayı çeşitlendirme stratejisinin bir parçasıdır. Bununla birlikte, Rusya ile Suudi Arabistan arasındaki derin karşılıklı güvensizlik göz önüne alındığında, ilişkilerin yakınlaşması pek mümkün değildir. Bir diğer önemli faktör de yakınlaşmayı önlemektir. Faktör burada İran'dır. Bununla birlikte, Moskova'nın şu anda silah müşterileri arasında bulunan küçük Körfez devletlerini içermesi de mümkündür. Ne yazık ki Rusya'nın Orta Doğu'da daimi bir müttefiki bulunmuyor: İsrail'i geleneksel olarak destekleyen ABD'nin aksine, Moskova, öncelikle bölgede veya küresel hedeflerin kendi çıkarlarına dayanan belirli durum ve koşullara bağlı olarak esnek bir şekilde hareket ediyor. Rusya, geçmişin hatalarını tekrarlamak ve taraflardan birini çatışmada koşulsuz olarak desteklemek istemez. Dolayısıyla, son yıllarda sürekli manevra ve uzlaşmaya istekli görünen Moskova, Amerika Birleşik Devletleri ile mutabakata vararak büyük ölçüde silah tedarikini durdurdu ve Suriye ile olan ilişkilerini sınırsız hale getirecek şekilde, İsrail ile ilişkilerini kısıtladı. Moskova'ya göre, aynı şekilde hareket ederek Tahran ve Riyad arasındaki dengeyi sağlamak mümkün olacak.⁴⁹

Putin, öncelikle Rus ekonomisini canlandırmaya çalıştı ve hala bunu yapmaya çalışıyor, ancak istenen sonucun sadece yarısı kadarını yapabildi. Rusya'daki mevcut durumda, politika, özellikle devrimler ve iç savaşlar sırasında ülkelerimizin de karşılaştığı karmaşık meselelerle ilgili olarak ekonomiye hizmet etmektedir. Çıkarlarını savunmaya çalışan Araplar, geçmişte Rusya ile ve süper güç olarak görmek istedikleri günümüzde Rusya ile yakın ilişkiler geliştirdiler. Şimdi şöyle düşünüyorlar; şu anda zor koşullarda olan ülkelere karşı Rusya politikasının yararı nedir? Bu soruya açık ve net bir cevap bulamamaktan sıkıntı duyuyorlar.

47 Ханалиев Нурадин Умарпашаевич, ТРИУМФ РОССИЙСКОЙ ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ДИПЛОМАТИИ НА БОЛЬШОМ БЛИЖНЕМ ВОСТОКЕ. <https://cyberleninka.ru/article/n/triumf-rossiyskoy-voenno-politicheskoy-diplomatii-na-bolshom-blizhnem-vostoke>).

48 Rusiyanın Yaxın Şərqdə "Məsafə" siyasəti - Təhlil. Teref. az 25 Yanvar 2020. <https://aqreqator.az/az/siyaset/526338>), erişim, 18.06.2020.

49 Altay Kerimli, XXI əsrin əvvəlində Rusiyanın xarici siyasəti, https://www.academia.edu/39818409/Rusiyan%C4%B1n_XXI_%C9%99srd%C9%99_xarici_siyas%C9%99ti, erişim, 30.04.2020.

Açıkçası, Suriye krizi ile ilgili mevcut Rus'yanın takındığı tavır, oldukça belirsizdir, yani Suriye'de yedi yıl boyunca devam eden bu kadar zor bir durumda yeterince etkili olmamakla birlikte, her şeyin trajik olarak sona ereceği gibi, gözle görülür iyi bir beklenti yoktur. Bu nedenle, Rus yönetimi Körfez devletleri ve toplumuyla, çeşitli türlerdeki ulusal ve demokratik hareketlerle her alanda gerçek ilişkiler kurmaya çalışıyor. Benzer bir politika izleyerek Rusya, aynı zamanda yenedünya düzeninde ortakları olan rakiplerinden, Amerikalılardan ve Avrupalılardan baskı görebilir. Aynı zamanda, Moskova ekonomisinin gelişmişlik seviyesini yükseltebilir ve gelirini, yaşayan bir ülkedeki doğal ekonomiden, gelişmiş bir ekonomiye sahip bir ülkeye dönüştürebilir.

Sonuç

Rus dış politikası birçok analisti şaşırtmaya devam ediyor. Bir kısmı, Rusya'nın Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana gelişen güç dengesi mantığına göre hareket ettiğine inanıyor: ABD'nin gücünden korkuyor ve bu nedenle Amerika'nın kendi gördüğü etki alanı çerçevesinde eylemlerini engellemeye çalışıyor. Diğerleri, Rusya'daki dış politikanın, Rusya'daki karar alma sürecindeki şeffaflık eksikliğinden dolayı Batı zihni için daha karmaşık ve anlaşılmaz olduğunu düşünüyor. Üçüncü grup analist, Rusya dış politikasının, çok az endişe duyulan ve ülkenin dış ilişkilerinin gelişmesinin özel yönünün, enerji ve ekonomik çıkarlarının yanı sıra liderlerin kişisel tercihleri tarafından belirlenmediğini savunuyor. Geleneksel olarak, Rusya, özellikle Türkiye ve İran aracılığıyla Orta Doğu ile temas halinde olmuştur. Soğuk Savaş'ın sonundan 30 yıldan kısa bir süre sonra, Rusya ve Türkiye, bütün farklılıkları nedeniyle, yüzyıllarca süren düşmanlıktan, karşılıklı saygı ve anlayışa etkileyici bir geçiş yaptı. Rusya-Türkiye bölgesel ortaklığının büyük potansiyele sahip olduğu görülüyordu. Ancak, Kasım 2015'te, her şey bir gecede değişti. Rusya ve Körfez ülkeleri arasındaki ekonomik işbirliğinin yoğun bir şekilde artmasına rağmen, Moskova güvenlik konularında GCC ile güvenilir bir ortaklık geliştirmeyi başaramadı. İttifak kurma konusundaki bu zorluklar, birçok Suudi politikacının ve liderinin Rusya'yı Basra Körfezi'nde küçük bir oyuncu olarak görmesinin nedenidir. Yakın tarihli bir röportajda, Orta Doğu'daki Rus stratejisi konusunda önde gelen bir uzman olan J. Mason Mark Katz, Suriye krizinden önce Suudi Arabistan'ın, Rusya'nın Körfez ülkelerindeki politikasını yalnızca paraya dayalı ve tüccar (ticaret) olarak gördüğünü söyledi. Bu nedenle, birçok Suudi politikacı Moskova'nın, Riyad'ın tercihlerini kabul etmesini sağlamada başarılı olacağına inanıyordu. Suudi Arabistan ve dünya topluluğuna Rusya'nın Körfez ülkelerindeki diplomatik faaliyetinin, yalnızca Moskova'nın ekonomik çıkarlarına bağlı olmadığını göstermek isteyen Kremlin politikacıları, Suriye'de Rusya'nın hedefleriyle örtüşecek bir siyasi çözüm arayışı içinde olduklarını göstermek için Körfez ülkeleri ile aktif olarak etkileşime girdiler. Rusya, Amerika Birleşik Devletleri'nin esas olarak dünyadaki hakimiyetini korumak ve kendileriyle aynı fikirde olmayanların zorluklarını yansıtmakla meşgul olduğuna inanmaya alışmaya başladı. Aynı zamanda, Rusya Amerikalıların kendi iç sorunlarına daha fazla dikkat etmeye başladığını belirtti. Bütün bunlar, Moskova'ya göre, Amerikalı politikacıları zor durumda bırakacak ve bundan kurtulmak için ciddi bir şekilde tavizler vermek zorunda kalacaklar. Rusya'nın, Orta Doğu'daki nüfuz ve varlıklar için Amerika'yla rekabet ettiği ve bölgenin etnik ve siyasi özelliklerini kullandığı konusunda hiçbir şüphe ancak ABD'yi bölgesel bir hegemon olarak değiştirmek veya Moskova'da

yeterli kaynakların bulunmamasından dolayı Rusya, ABD'yi, İsrail'in ve Körfez devletlerinin ana müttefiki olarak kalmasını istiyor, çünkü süper güç olma emelleri olmasına rağmen Rusya'nın yetenekleri sınırlıdır. Özellikle şu anda ülke 2000'li yılların başından bu yana en ciddi krizi yaşamaktadır. Kremlin, yalnızca Suriye'de değil mütevazı güçlerle çok şey başardı. Suriye'deki operasyonun maliyeti (şu anda yaklaşık 500 milyon dolar), büyük askeri tatbikatların maliyetleriyle karşılaştırılabilir - ayrı bir bütçe gerektirmiyordu. Rusya, İran ve Irak hükümetlerine diplomatik destek sağlarken, aynı zamanda silah ve diğer ihracat malları için de sözleşmeler sunuyor. Barışın başlamasından sonra Rusya, Suriye'ye savaşın yol açtığı toprakları restore etmede hizmet vermeye hazır. Dış politika yükümlülüklerini üstlenerek, Rusya, masrafları dikkate almak zorunda kalır. Sonunda, Suriye sorununa barışçıl bir çözüm aramak zorunda, diplomatik çabaların hiçbir şeye yol açmaması halinde, risk fiyatı önemli ölçüde artacaktır - bu yüzden Moskova Esad'ın kendisine hiçbir yararı olmadan düşmesine izin veremez. Meseleyi, Esad'dan sonra, Rusya'ya dost olmaya devam edecek ve topraklarında deniz ve hava üslerini tutmaya hazır olacak biri ile çözmeye çalışacak.

Rusya'nın İran'la yakın çalışması gerekiyor, ancak Moskova Tahran'la doğrudan birleşmekten kaçınacak, çünkü Irak'ta, ellerini bağlayacak. Rusya kuzeyde Bağdat ile Kürt özerkliği arasında denge kuracak - ve gelecekte, muhtemelen bu modeli Şam ve Suriye Kürtleriyle olan ilişkilerinde kullanacak. Rusya orada son derece dikkatli olmaya devam edecek, çıkarları İsrail'in çıkarları ile örtüşüyor, Gazze Şeridi'ndeki Hamas ve Suriye ve Lübnan'daki Hizbullah'ın İran'a bağlılığı var. İsrail-Filistin ihtilafında Moskova, Washington'a karşı, yenilmez bir güç getiren dördlüsünde (AB, BM, ABD ve RF) tarafsız bir katılımcının konumunu koruyacak. Rusya için Suriye'deki operasyon, aktif olarak dünya siyasetine katılmaya hazır olduğunu kanıtlamak için yaptığı peşin ödemedir. Önümüzdeki beş yılda, Moskova yeni acil durumlarla karşı karşıya kalabilir ve güç kullanmaya hazır olmalıdır. Körfezdeki Rus çıkarlarının oluşturulması ve korunmasına ilişkin dış politika alanındaki kavramsal gelişmeler, Rusya'nın ulusal çıkarlar sisteminde bu bölgenin artan önemini ortaya koyan belirgin bir şekilde daha aktif hale geldi. Bu nedenle, yakın gelecekte ABD-Rusya rekabetinin bu bölgedeki yoğunlaşmasının yanı sıra, Basra Körfezi sempati mücadelesinde dış politika araçlarının "yumuşak ve sert" bir politika yönündeki cephaneliğinin önemli ölçüde artacağını varsaymak mantıklıdır. Rus tarafı, daha çeşitli araçlar kullanarak Körfez bölgesindeki ulusal çıkarları genişletebilir ve güçlendirebilir. Bölge devletlerinde Rusya'nın politik olarak çekici bir imajını oluşturmak bölge devletlerinin iç politik gelişimine diplomatik ilgi gösterilmesi ülkelere mali, ekonomik ve askeri teknik yardım özel bir kamu ve eğitim sağlayabilir.

Kaynaklar

Akhiyadov, Mokhmad, Rusya'nın Ortadoğu'ya Açılan Penceresi: Çeçen Diplomasisi, İNSAMER 19 Nisan 2019, https://insamer.com/tr/rusyanin-ortadoguya-acilan-penceresi-cecen-diplomasisi_2132.html.

Askeroğlu, Sabir Rusya'nın Körfez için Ortak Güvenlik Konsepti.İRAME (İran Araştırmaları Merkezi) 02.08.2019, <https://iramcenter.org/rusyanin-korfez-icin-ortak-guvenlik-konsepti/>).

Ближний Восток и новая игра России, https://inosmi.ru/trend/trend_482/).

Ближний Восток нужен и России, и США. С кем им придется бороться?.Lenta.ru 14 ноября 2019, https://lenta.ru/articles/2019/11/14/iran_rules_the_world/).

Д. Салем. Салах, Состояние и перспективы развития торгово-экономических отношений между Советом Сотрудничества Арабских Государств Залива 2007.

Doğu - Batı”, “Kuzey - Güney“ uluslararası nakliye kanalları ve Azerbaycan’ın geoiktisadi merakları,<http://anl.az/down/meqale/palitra/2019/sentyabr/672803.htm>).

Diyab, Ebu Hattar, Körfez ve Ortadoğu’da (dolaşan) Rus ihale defteri,12-mart 2019 Ahval.com.

Erboğa, Abdullah, Arap Baharı Sonrası Körfez Güvenliği ve Savunmacı Aktiviz, Analiz, Mart 2016, Sayı; 154, Seta/ Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı,<https://setav.org/assets/uploads/2016/03/Arap-Bahari-Sonrasi-Korfez-Guvenligi-ve-Savunmaci-Aktivizm-pdf>

Erboğa, Abdullah, Bölgesel Dönüşüm Süreci ve Körfez Güvenliği, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, 2016.

Напалиев, Нурадин Умарпашаевич, ПРИОРИТЕТЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РОССИИ НА БОЛЬШОМ БЛИЖНЕВОСТОКЕ.<https://cyberleninka.ru/article/n/priority-natsionalnoy-bezopasnosti-rossii-na-bolshom-blizhnem-vostoke>)

Напалиев Нурадин Умарпашаевич, ТРИУМФ РОССИЙСКОЙ ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ДИПЛОМАТИИ НА БОЛЬШОМ БЛИЖНЕМ ВОСТОКЕ.<https://cyberleninka.ru/article/n/triumf-rossiyskoy-voenno-politicheskoy-diplomatii-na-bolshom-blizhnem-vostoke>).

Иванова, Наталья, «Страны Персидского залива — ёмкий рынок инвестиций» <https://news.ru/v-mire/v-moskve-projdyot-iv-mezhdunarodnaya-vystavka-arabiya-ekspo/04.04.2019>.

Исаев, Андрей, Россия на Ближнем Востоке: кратко о важном. Журнал «Международная жизнь»19.02.2019.<https://interaffairs.ru/news/show/21701>

ИСКЕНДЕРОВ ПЕТР, Россия и Персидский залив: окна возможностей, 06.09.2017 <https://www.fondsk.ru/news/2017/09/06/rossia-i-persidskij-zaliv-okna-vozmozhnostej-44604.html> 03.04.2019.

İtani, Husam, Rusya ve Araplar: Önce ideoloji sonra çıkarlar. Şarku’l Avsat 28 Mayıs, 2019.<https://aawsat.com/turkish/home/article/1743226/rusya-ve-araplar-%C3%B6nce-ideoloji-sonra-%C3%A7%C4%B1karlar> 03.04.2019).

Kerimli Altay, XXI əsrin əvvəlində Rusiyanın xarici siyasəti. https://www.academia.edu/39818409/Rusiyan%C4%B1n_XXI_%C9%99srd%C9%99_xarici_siyas%C9%99ti

Kozhanov, Nikolay, “Russian Foreign Policy in the Middle East: New Challenge for Western Interests?”. Center for Transatlantic Relations, (DGAP).

Курбанов М. М. ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО РОССИИ И СТРАН ПЕРСИДСКОГО ЗАЛИВА, <https://cyberleninka.ru/article/n/torgovo-ekonomicheskoe-sotrudnichestvo-rossii-i-stran-persidskogo-zaliva> 2011.

Kuzmin, Vadim, Nikolay Sokolov, Protivostyanie saudovskoy Arabii I İrana Na Bližnem Vostokoe v Perid “Arabskoy Vesni, <https://cyberleninka.ru/article/n/protivostoyanie-saudovskoy-aravii-i-irana-na-bližnem-vostoke-v-period-arabskoy-vesny>

Коммерсантъ”13.02.2020.<https://www.kommersant.ru/doc/4252243>).

Ключ от Ближнего Востока <https://lenta.ru/articles/2016/02/04/lavrovvoyage/>, erişim, 30.03.2020).

Манукян, Д, А, Вопросы Безопасности Региона Персидского

Залива <https://cyberleninka.ru/article/n/voprosy-bezopasnosti-regiona-persidskogo-zaliva>, erişim, 14.04.2020.

Peter Rutland “Still out in the cold? Russia’s place in a globalizing World, ПОЛИТИКА РОССИИ НА БЛИЖНЕМ ВОСТОКЕ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА МЕЖДУНАРОДНЫЙ ИМИДЖ ГОСУДАРСТВА. <https://cyberleninka.ru/article/n/politika-rossii-na-bližnem-vostoke-i-ee-vliyanie-na-mezhdunarodnyy-imidzh-gosudarstva>).

Президент Сирии Президент Сирии Б. Асад встретился с главой МИД Омана по региональным вопросам http://russian.news.cn/2019-07/08/c_138206984.htm Б. Асад встретился с главой МИД Омана по региональным вопросам http://russian.news.cn/2019-07/08/c_138206984.htm, erişim, 10.01.2020.

Özdemir, Çağatay, Rusyanın Doğu Akdeniz Stratejisi. ANALİZ, OCAK 2018 SAYI: 230, SETA, s7. https://setav.org/assets/uploads/2018/06/Analiz_230Rusya.pdf).

Regionda yeni situasiya - Körfəz ölkələri nə üçün Rusiyaya meyllənirlər?. <https://www.islaminsesi.info/regionda-yeni-situasiya-korfez-olkeleri-ne-ucun-rusiyaya-meyllenirler--103516.html>).

РОССИЯ – СОВЕТ СОТРУДНИЧЕСТВА АРАБСКИХ ГОСУДАРСТВ ПЕРСИДСКОГО ЗАЛИВА (ССАГПЗ). <http://cazarium.com/5322-2/> 05.04.2019

Rusyanın Yaxın Şərqdə “Məsafə” siyasəti - Təhlil Teref. az 25 Yanvar 2020. <https://aqreqator.az/az/siyaset/526338>).

Скуратова Ю.Ю., влияние взаимоотношений ирании саудовской аравии на кризис в СИРИИ <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-vzaimootnosheniy-irana-i-saudovskoy-aravii-na-krizis-v-sirii>, erişim, 11.03.2020))

Soltanova, B, H, Məmmədov C.A. «Yaxın və Orta Şərq ölkələrinin iqtisadi və sosial coğrafiyası» (dərslük). Bakı: «Bakı Universiteti» nəşriyyatı, 2008, 304 səh.

Trenin, Dmitri, Russia Redefines Itself and Its Relations with the West

Tomar, Cengiz, Orta Doğu, Arap Baharı ve Rusya'nın dönüşü, 19.09.2019 Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/orta-dogu-arap-bahari-ve-rusyanin-donusu/1588217>).

Вестн. Моск. ун-та. Сер. 21. Управление (государство и общество). 2015. № 4, erişim 21.05.2020.

Вестник РУДН. Серия: МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ Vestnik

RUDN. International Relations 2018 Vol. 18 No. 4 775-789<http://journals.rudn.ru/international-relations>, DOI:10.22363/2313-0660-2018-18-4-775-789 Сирийский фактор в российско-американских отношениях (2011-2018 гг, erişim, 25.05.2020)

Яковенко, А, Торгово-Экономические связи России с арабским миром Российская газета. 30.11.2005.С.3.<http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-bahreyn>, erişim, 18.06.2020.

<https://inosmi.ru/politic/20160802/237407371.html> 03.04.2019.

<https://polit.ru/article/2004/02/27/katar/> erişim, 20.05.2020.

<https://regnum.ru/news/polit/2747406.html>).

<https://www.fondsk.ru/news/2017/09/06/rossia-i-persidskij-zaliv-okna-vozmozhnostej-44604.html> 04.04.2019.

<https://kafkassam.com/rusiyanin-orta-s%C9%99rqd%C9%99ki-siyas%C9%99tinint%C9%99m%C9%99ll%C9%99ri-v%C9%99stratjeji-gozl%C9%99ntil%C9%99ri.html>).

<https://www.dissercat.com/content/ekonomicheskoe-sotrudnichestvo-stran-persidskogo-zaliva-s-rossiiskoi-federatsiei?fbclid=IwAR0Hd-7ZvOOKibF4gQNdv3UiYb9QtH51kKboPthffmTXOgWGXcsLJ4oBtz0> 1.04.2019).

<https://www.mirprognozov.ru/prognosis/politics/arabskie-stranyi-i-rossiya-perspektivy-i-strategicheskikh-otnosheniy/?fbclid=IwAR3rSU6mM8OuolTaOk16gCKy9ofSmuJtUaJfquPGvovXYC5ITKgPdBE0viw> 03.04.2019).

<https://ahvalnews.com/tr/ortadogu/korfez-ve-ortadoguda-dolasan-rus-ihale-defteri>).

<http://naukarus.com/vneshnyaya-torgovlya-rossii-so-stranami-persidskogo-zaliva> 03.04.2019).

<http://ru.valdaiclub.com/a/highlights/rossiysko-saudovskoe-sblizhenie/> 03.04.2019.

<http://www.iimes.ru/?p=16683&fbclid=IwAR0Hd-7ZvOOKibF4gQNdv3UiYb9QtH51kKboPthffmTXOgWGXcsLJ4oBtz0> 03.04.2019).

http://www.mid.ru/sovet-sotrudnicestva-arabskih-gosudarstv-persidskogo-zaliva-ssagpz-/-/asset_publisher/0vP3hQoCPRg5/content/id/504666 03.04.2019.)

<https://carnegie.ru/2016/04/21/ru-pub-63388?fbclid=IwAR1w91F0fv30cvU8efKhZdMDLmoWVR4rcjkwAAKh8RbXrlqdyUTXiUgEFc> 3.04.2019).

<https://inosmi.ru/politic/20180110/241157093.html?fbclid=IwAR1dp8v9-QSAIYJ1841w9PTKCNKN9GiH6nahOVIbke3GB96Oa3Dat5IB3w> 03.04.2019).

<https://interaffairs.ru/jauthor/material/1488> 03.04.2019.

<https://iz.ru/640269/aleksei-zabrodin/moskva-namerena-uspokoit-persidskii-zaliv?fbclid=IwAR1rAuSwn08I8INeuUCZKAiARl32jGrTGfCJ-i5VCDREIHLmHwPuAAjvSY> 03.04.2019).

<http://naukarus.com/investitsionnyy-potentsial-arabskih-stran-persidskogo-zaliva> 03.04.2019.).

<https://news.ru/v-mire/v-moskve-projdyot-iv-mezhdunarodnaya-vystavka-arabiya-ekspo/> 03.04.2019). <https://ria.ru/20181209/1547686595.html> 05.05.2019